

केनचिदप्ये भोजनपात्राणां तत्पङ्क्तिस्थानां तद्वत्सुच्छि-
वत् यथा “अथोपपङ्क्तिनां नाशोयात् संवृतः स्वजनैरपि ।
कोहि जानाति किं कस्य प्रच्छन्नं पातकं महत् । भद्रस्त-
स्मजलद्वारमार्गैः पङ्क्तिश्च भेदयेत्” व्यासः । जलादिना पङ्क्ति-
भेदाकरणे तु शङ्कः “एकपङ्क्त्युपविष्टानां विप्राणां भोजने
कचित् । यद्येकोऽपि न्यजेत्पात्रं शेषमन्नं विवर्जयेत् ।
भोहात् भुञ्जीत यः पङ्क्त्यासुच्छिदसहभोजनम् । प्राजा-
पत्यं चरेद्दिनः क्षतः सान्तपन्नतया” । “विङ्गलादिभि-
रुच्छिदं द्रव्यमन्नं विवर्जयेत्, अन्यत् हिरण्योदकस्यार्त्तं”
देवदत्तः अज्ञानादुच्छिदादिभोजने तदुत्तार्यमित्याह
“अभोज्यमन्नं नात्तव्यात्मनः शुद्धिभिच्छता । अज्ञाना
ङ्गुक्तसुत्तार्यं शोध्यं वाप्याशु शोधनैः” वमनपक्षेऽपि
अल्पप्रायश्चित्तं भवत्येव “आमन्त्राज्ञाशने त्विरात्रं पयसा
वर्तेत ब्राह्मणः, शुद्धोच्छिदाशने वमनं कृत्वा सप्त-
रात्रसुपवसेत्” विष्णुना वमनोत्तरमपि प्रायश्चित्त
विधानात् “अन्यानां भुक्तशेषान्तु भक्षयित्वा द्विजातयः ।
चान्द्रं कृच्छ्रं तदङ्गं तु ब्रह्मक्षत्रविशं विधिः” मिता०
आप० वचनन्तु ब्राह्मणस्य सकृदज्ञानविषयम् वलात्-
कारानुत्तारेऽप्यत्रेतरताम्बूलाद्युच्छिदपरमिति” प्रा०त०
रघु० । अन्यजैः वलात्कारिते उच्छिदादेर्माजनेऽपि दो-
षएव । “दासीकृतो वलात्कृच्छ्राण्डाद्यैश्च दस्युभिः । अशुभं
कारितः कर्म्म गवादेः प्राणहंसनम् । उच्छिदमार्ज-
नञ्चैव तथा तस्यैव भक्षणम्” इत्याद्याभिधाय “मासोषिते
द्विजातौ तु प्राजापत्यं विशेषनम् । चन्द्रायथन्वाहिता-
स्त्रैः पराक्रमय वा भवेत्” देवलोक्तेः । उच्छिद-
वाण्डादिस्यर्षेऽपि दोषः” प्रा० त० उक्तः यथा ।
“आपस्तम्बः ‘भुक्तोच्छिदस्तनाचान्वाण्डालैः श्वप-
चेन वा । प्रसादात् सूर्येण गच्छेत् तत्र कुर्व्यादि-
शोधनम् । गावत्प्रदसहस्रन्तु द्रुपदं वा शतं जपेत् ।
विराटोपोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धयति । भुक्तोच्छिदो-
ऽन्यजैः स्रुष्टः प्राजापत्यं समाचरेत् । अङ्गोच्छिदे
कृतः पादः पाद आमाशने तथा” । “प्राजापत्यं ज्ञाने
अङ्गोच्छिदोयेनाद्ययासः आसे निविप्रः न तु निगीर्णः”
प्रा० त० रघु० । काश्यपः “श्वशूकरान्यवाण्डाल-
मद्यभाण्डरजस्तनाः । यद्युच्छिदः स्रुष्टश्चक्षुः कच्छ्रं
सान्त्वय चरेत् । “एतज्ज्ञानाभ्यासे सान्त्वयने धेनुद्वयम्” ।
प्रा० त० ब्रह्मपुराणे “उच्छिदेन तु शृङ्गेण विप्रः स्रु-
ष्टस्तु तादृशः । उपवासेन शुद्धिः स्यात् शुना संस्रुष्टएव

वा । उच्छिदेन तु विप्रेण विप्रः स्रुष्टस्तु तादृशः ।
उभौ स्नातं प्रकृतं सदा एव समाहितौ” । “अनुच्छिद-
ब्राह्मणस्य नक्तमिति” प्रायश्चित्तविवेकः ।

“सर्वमन्त्रमेकलोडृत्य उच्छिदसमीपे दर्भेषु” आ०त०
गोभिलः । श्रद्धावशिष्टे च । “उच्छिदे सतितान्
दर्भान् दक्षिणापाक्षिधापयेत्” आ० त० ब्रह्मपुरा० । “अ-
संस्कृतप्रसीतानां, योगिनां, कुलयोषिताम् । उच्छिदं
मागधेयं स्यात् दर्भेषु विकिरय यः” आ०त० ब्रह्मपुरा० ।
“प्रेतप्राज्ञे यदुच्छिदं गृहे पर्युषितं च यत् । दम्पत्यो-
र्भुक्तशेषश्च न भुञ्जीत कदाचन” आ०त० स्रुतिः ।
“उच्छिदं पाकपात्रेऽवशिष्टम्, गृहे उपरागे पर्युषितं,
दम्पत्योराश्रमस्वामिनोर्भोजनानन्तरं पाकस्थाल्यामव-
शिष्टमिति” आहचिन्तामणिः । ४ मधुनि । मल्लिकोच्छि-
दत्वात्तस्य तथात्वम् । “उच्छिदं शिवनिर्मात्यम्—प्राज्ञे
प्रशस्यते” पु० । उच्छिदोदनः ।

उच्छिष्टगणेश पु० तन्मोक्ते गणपतिभेदे । तस्य मन्त्र-
ध्यानादिकं तत्रैव दृश्यम् “भुक्तोच्छिदोजपेन्नित्यं गणे-
यस्य सदा प्रियः” “उच्छिदशायुचिर्भूत्वा जपपूजनमा-
चरेत्” । अनुच्छिदो न सिध्येत्तु तस्मादेवं समाचरेत्” ।
“सदोच्छिदोगणेशानो यक्षराजेन धीमता” इति च तत्रैव
उच्छिष्टचाण्डालिनी स्त्री तन्मोक्ते मातङ्गोदेवोभूतिभेदे ।
तस्या मन्त्रध्यानादिकं तन्मसारे दृश्यम् । “भोजनान-
न्तरं देवि ! विनैवाचमने कृते” इत्युपक्राय “उच्छिदेन वलिं
दत्त्वा जपेत्तत्तमानसः । उच्छिदेन च कर्त्तव्यो जपो-
ऽस्याः सिद्धिभिच्छता । उच्छिदजा तानस्य जायन्ते सर्व-
सिद्धयः” इति च तत्रैव ।

उच्छिष्टभोजन पु० उच्छिदं पञ्चयज्ञावशिष्टं भोजनमस्य ।
पञ्चयज्ञावशिष्टस्य भक्षके “यज्ञशिष्टाग्निः सन्तोषयन्ते
सर्वकिल्बिषैः” मनुना तथा भोजने किल्बिषतारकत्व-
कीर्त्तनात् तथा भोजनस्य कर्त्तव्यत्वम् । उच्छिदं देवमै-
वेद्यावशिष्टं भोजनमस्य । श्रद्धेयैवेद्याभोजके च ।
“तदेत्तमप्रदायैभ्यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः” गीतायां देवानि
वेदने दोषश्रवणात् देवाय दत्त्वैव भोज्यता ।

उच्छिष्टभोजिन् लि० उच्छिदं इतरस्य भुक्तावशिष्टं भुङ्क्ते
भुज-णिनि । निषिद्धोच्छिष्टभोजकः” “कूरस्योच्छिष्टभा-
जिनः” मनुः । [वर्द्धते सुद-ल्यु । (भोम) सिक्थके ।
उच्छिष्टमोदन न० उच्छिदं भवरोच्छिदं भधु तेन मोदते
उच्छिद्य लि० उद्+शिष-वेदे नि० क्यप् । अवशेषणोये